
Lytiškumo ugdymo stiprinimas Lietuvoje

Esamos situacijos analizė

Nika Norvila, 2020

Turinys

1. Įvadas
2. Svarbūs terminai:
 - 2.1 Lytiškumas
 - 2.2 Seksualinė sveikata
 - 2.3 Seksualinės teisės
 - 2.4 Visapusiškas lytiškumo ugdymas
 - 2.5 Tarptautinis pripažinimas visapusiško lytiškumo ugdymo teise ir būtinybė
3. Egzistuojanti lytiškumo švietimo programa Lietuvoje
4. Lietuvos rodikliai
 - 4.1 Lyčių lygybės indeksas
 - 4.2 Smurtas prieš moteris- artimo partnerio smurtas
 - 4.3 Lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių asmenų (LGBT) diskriminacija ir patyčios
 - 4.4 Žmogaus imunodeficito virusas (ŽIV) ir Lytiškai plintančios infekcijos (LPI)
 - 4.5 Paauglių nėštumas
5. Moksleivių nuomonė apie lytiškumo ugdymo reikalingumą
6. Atviri jaunimo centrai ir erdvės
7. Išvados

1. Įvadas

Lytiškumas yra labai plati ir dažnai neteisingai suprantama sąvoka. Suinteresuotos šalys, kurios rūpinasi jaunų žmonių visapusišku lytiškumo ugdymu mokyklose ir už jos ribų, ir tos, kurios tokio švietimo nepalaiko, dažnai siekia panašiu rezultatu. Mes, kaip suaugusieji, norime, kad, mūsų vaikai (nesvarbu, ar tai mūsų pačių vaikai, ar visuomenės vaikai) augtų saugioje, puoselėjančioje aplinkoje, ir užaugtų subrendusiais, atsakingais asmenimis, turinčiais žinių ir įgūdžių priimti sveikus sprendimus. Įvairiose kultūrose jaunimas nuolat turi patirti bendraamžių spaudimą, visuomenės ir tėvų lūkesčius, išraiškingus įvaizdžius žiniasklaidoje, be to, paauglystėje išgyventi fizinius ir hormoninius pokyčius, kurie jaunuoliui gali sukelti daug sumaišties ir netikrumo. **Pagrindinis lytiškumo ugdymo tikslas yra paruošti jaunimą, ir suteikti jiems žinių, įgūdžių ir išteklių, būti pasirengus priimti tinkamus sprendimus, užtikrinančius asmens sveikatą ir apsaugą.**

Šio projekto tikslas yra užpildyti esamos lytiškumo ugdymo programos spragas, siekiant užtikrinti kuo didesnę jaunų žmonių prieigą prie reikalingos lytiškumo ugdymo informacijos.

2. Svarbūs terminai

2.1 Kas yra lytiškumas?

- Lytiškumas yra platus terminas, nurodantis daugelį aspektų. Lytiškumą gali skirtingai interpretuoti sektoriai ir įvairios kultūros bei šalys. (1)
- Lytiškumas gali būti suprantamas kaip esminė žmogaus dimensija, apimanti: žmogaus kūno suvokimą ir ryšius su juo; emocinį prisirišimą ir meilę; seksą; lytį; lyties tapatybę; seksualinę orientaciją; seksualinį intymumą; malonumą ir dauginimąsi. (1)
- Lytiškumas apima biologinę, socialinę, psichologinę, dvasinę, religinę, politinę, teisinę, istorinę, etinę ir kultūrinę dimensijas, besivystančias visą gyvenimą. (1)
- Lytiškumas yra socialinis konstruktas, lengviausiai suprantamas atsižvelgiant į įsitikinimų, praktikos, elgesio ir tapatybės kintamumą. (1)

2.2 Kas yra seksualinė sveikata?

- Seksualinė sveikata yra fizinės, psichinės ir socialinės gerovės, susijusios su seksualumu, būseną. Tam reikalingas pozityvus ir pagarbus požiūris į seksualumą ir seksualinius santykius, taip pat galimybė turėti malonius ir saugius seksualinius išgyvenimus be prievartos, diskriminacijos ir smurto.
- Norint pasiekti ir palaikyti seksualinę sveikatą, būtina gerbti, saugoti ir įgyvendinti visų asmenų seksualines teises. (2)

2.3 Kas yra seksualinės teisės?

- Pasitenkinimas seksualine sveikata yra susijęs su tuo, kiek gerbiamos, saugomos ir įgyvendinamos žmogaus teisės. Seksualinės teisės apima tam tikras žmogaus teises, kurios jau yra pripažįstamos tarptautiniuose ir regioniniuose žmogaus teisių dokumentuose ir kituose konsensuso dokumentuose bei nacionaliniuose įstatymuose. (2)

Lytinės sveikatos realizavimui svarbios teisės yra: (2)

- Teisė į lygybę ir nediskriminavimą;
- teisė nebūti kankinamiems, nebūti žiauriai, nežmoniškai ar žeminančiai išnaudojamiems ir baudžiamiems;
- teisė į privatumą;
- teisė į aukščiausią įmanomą sveikatos lygį (įskaitant seksualinę sveikatą) ir socialinę apsaugą;
- teisė tuoktis ir kurti šeimą bei sudaryti santuoką laisvu ir abipusiu ketinančių susituokti asmenų sutikimu, lygybę santuokos metu ar ją nutraukiant;
- teisė nuspręsti savo vaikų skaičių ir amžiaus skirtumą;
- teisė į informaciją ir švietimą;
- teisė į nuomonės ir saviraiškos laisvę;
- teisė į veiksmingą teisinę gynybą už pagrindinius teisių pažeidimus.

Atsakingas žmogaus teisių įgyvendinimas reikalauja, kad visi asmenys gerbtų kitų teises. Esamų žmogaus teisių taikymas seksualumui ir seksualinei sveikatai sudaro seksualines teises. Seksualinės teisės gina visų žmonių teises įgyvendinti ir išreikšti savo seksualumą bei mėgautis seksualine sveikata, tinkamai atsižvelgiant į kitų teises ir apsaugant nuo diskriminacijos. (2)

2.4 Kas yra visapusiškas lytiškumo ugdymas (angl. comprehensive sexuality education)? Kodėl tai būtina?

Visapusiško lytiškumo ugdymo apibrėžimas

Visapusiškas lytiškumo ugdymas vaidina pagrindinį vaidmenį ruošiant jaunas žmones saugiam, produktyviam ir visaverčiam gyvenimui pasaulyje, kuriame vis dar yra lytiniu keliu plintančių infekcijų (LPI) ŽIV ir AIDS, nenumatytų nėštumų, smurto dėl lyties ir lyčių nelygybės, keliančių rimtą pavojų jų gerovei. Daugelis jaunu žmonių išgyvena pilnametystę susidurdami su prieštaringomis, neigiamomis ir painiomis žiniomis apie seksualumą, kurias dažnai pagilina suaugusiųjų, įskaitant tėvus ir mokytojus, drovumas ir tyla. (1).

Nepaisant vartojamo termino, žodis „visapusiškas“ apima besimokančiųjų žinių, įgūdžių ir požiūrio į pozityvų seksualumą bei gerą seksualinę ir reprodukcinę sveikatą ugdymą. Pagrindiniai visapusiško lytiškumo ugdymo programų elementai turi tam tikrą panašumą, pavyzdžiui, tvirtą pagrindą žmogaus teisėms ir plačios lytiškumo, kaip natūralios žmogaus raidos, sampratos pripažinimą. (1).

Visapusiškas lytiškumo ugdymas yra mokymo programa pagrįstas mokymo ir mokymosi apie pažintinius, emocinius, fizinius ir socialumo aspektus procesas. Juo siekiama vaikams ir jaunimui suteikti žinių, įgūdžių, požiūrį ir vertybes, kuriose įgalintų juos realizuoti savo teisę į asmens sveikatą, gerovę ir orumą; plėtoti pagarbius socialinius ir seksualinius santykius; gebėti, kaip jų pasirinkimas veikia jų pačių ir kitų gerovę; suprasti ir užtikrinti jų teisių apsaugą visą gyvenimą. (1)

Teigiami visapusiško lytiškumo ugdymo rezultatai:

Aiškiai teisėmis pagrįsto požiūrio taikymas visapusiško ugdymo programose daro trumpalaikį teigiamą poveikį žinioms ir nuostatoms, įskaitant geresnes žinias apie savo teises lytiniuose santykiuose; sustiprėjusį bendravimą su tėvais apie seksą ir santykius; ir didesnę savęs gebėjimą valdant rizikingas situacijas. **Taip pat pastebimas ilgalaikis reikšmingas, teigiamas poveikis psichosocialiniams ir kai kuriems elgesio aspektams. (1)**

Lytiškumo ugdymo programos rezultatai: (1)

- ❖ Vėlesnis lytinių santykių inicijavimas.
- ❖ Sumažėjęs lytinių santykių dažnis
- ❖ Sumažėjęs seksualinių partnerių skaičius
- ❖ Sumažinta rizika (lytinu plintančio infekcijos ir neplanuotas nėštumas)
- ❖ Padidėjęs prezervatyvų naudojimas

2.5 Tarptautinis pripažinimas visapusiško lytiškumo ugdymo teise ir būtinybė

Teisė į visapusišką ir nediskriminuojantį lytiškumo švietimą grindžiama teisėmis, ginamomis keliais žmogaus teisių susitarimais ir dokumentais: (4)

- ❖ Vaiko teisių konvencija (1989 m.)
- ❖ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (1966)
- ❖ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966)
- ❖ Konvencija dėl visų formų moterų diskriminacijos panaikinimo (1981 m.)
- ❖ Neįgalųjų teisių konvencija (2007 m.)
- ❖ Tarptautinė gyventojų ir plėtros konferencija (1994 m.)

Šie dokumentai, be kita ko, nustato teisę į švietimą ir informaciją apie lytiškumą, lytinę ir reprodukcinę sveikatą bei ŽIV. Jie tvirtina, kad lytiškumo ugdymas yra būtinas įgyvendinant kitas žmogaus teises. Be to, daugelis šių dokumentų teigia, kad lytiškumo ugdymo programos turėtų aktyviai skatinti lygybės ir nediskriminavimo principus. (4)

3. Egzistuojanti lytiškumo švietimo programa Lietuvoje

- 2016 metais Švietimo ir mokslo ministras patvirtino įsakymą „Dėl sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos.“ (16)
- Po ilgų diskusijų su darbo grupe, kurioje dalyvavo tėvų asociacijos, bažnyčios, švietimo, sveikatos sričių atstovai ir lytiškumo ekspertai, programa buvo patvirtinta.
- Programa draudžia diskriminaciją nepilnamečio, asmens tėvų ar globėjų seksualinės orientacijos pagrindu. Ji taip pat draudžia veiksmus ir elgesį, kuris gali sukelti asmens nepasitenkinimą savo kūnu, išvaizda ar seksualine orientacija. Nepaisant to, programoje nėra nurodomos konkrečios priemonės kaip į švietimo programą būtų galima įtraukti ir LGBT turinį.(14)
- Šiuo metu nėra jokių privalomų mokymų mokytojams ar mokyklos darbuotojams,LGBT tema (pvz., kaip elgtis išgirdus patyčias, ką reiškia tam tikri terminai, kaip sukurti saugią aplinką mokykloje). (14)
- Vyriausybė neteikia paramos LGBT organizacijoms, kurios dirba šiomis temomis švietimo srityje. (14)
- Programa apima keletą aspektų, susijusių su vaisingumu ir pasirengimu šeimai ateityje, tačiau joje nėra priemonių (arba trūksta būtinos informacijos), pavyzdžiui,

informacijos apie: LPI / ŽIV prevencija ir kontracepcija, mokliškai tiksli informacija apie abortą, lytinę tapatybę, bendravimo igūdžiai ir sutikimas (angl.consent). Kai kurios iš šių temų gali būti trumpai nurodytos kaip svarbios aptarti su mokiniais, bet, mokytojai ir mokyklų administratoriai bei darbuotojai nėra mokomi, kad galėtų patogiai kalbėti apie šias temas.

- Įsakymas reglamentuoja, kad kiekviena mokykla turi teisę laisvai pasirinkti kaip įgyvendinti šia programą. Būtent tai lemia didžiulius skirtumus ir nuokrypius nuo programos, o kiekvienos mokyklos administratoriaus bei mokytojai savo nuožiūra daro įtaką realiam programos įgyvendinimui.

4. LIETUVOS RODIKLIAI

4.1 Lyčių lygybės indeksas

- ❖ Turėdama 55,5 balo iš 100, Lietuva pagal lyčių lygybės indeksą užima 23 vietą ES. Jos rezultatas yra 11,9 balo mažesnis už ES balą. 2005– 2017 m. Lyčių lygybės srityje pažanga nepagerėjo; jos rezultatas sumažėjo 0,3 balo (- 1,3 balo nuo 2015 m.).
- ❖ Nuo 2005 iki 2017 m. Lietuvos indekso balai sumažėjo, kai tuo tarpu, ES balai tapo geresni. Taigi Lietuvos pažangos kryptis priešinga ES kryptčiai. (5).

4.2 Smurtas prieš moteris- artimo partnerio smurtas

Moterys, patyrusios fizinį ir (arba) seksualinį smurtą iš esamo ir (arba) ankstesnio partnerio ar bet kurio kito asmens nuo 15 metų. (6)

	ES vidurkis	LT
Dabartinis partneris	8%	11%
Bet kuris partneris (dabartinis ir (arba) ankstesnis)	22%	24%

Moterys, patyrusios psichologinį smurtą santykių metu, pagal smurtautojo tipą ir ES šalį. (6)

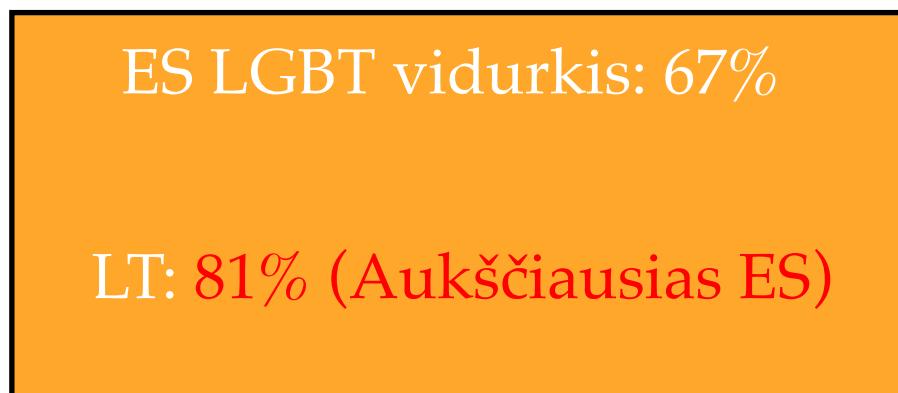
	ES Vidurkis	LT
Dabartinis partneris	23%	38%
Ankstesnis partneris	48%	56%
Bet kuris partneris (dabartinis ir (arba) ankstesnis)	43%	51%

4.3 Lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių (LGBT) diskriminacija ir patyčios

Respondentai, jaučiantys diskriminaciją iš mokyklos ar universiteto personalo per pastaruosius 12 mėnesių dėl to, kad yra LGBT (7).

Respondentai „visada“ arba „dažnai“ slepia kad yra LGBT mokykloje iki 18 metų amžiaus (7)

Požiūris į LGBT žmones Lietuvoje 2018

1 iš 4 žmonių nesutinka, kad LGBT asmenys turėtų būti laisvi gyventi taip, kaip nori.

Mažiau nei 50% žmonių jaustųsi patogiai, jei kaimynystėje gyventų LGBT asmenys.

Tik 1 iš 5 žmonių įsikištų, jei LGBT asmuo būtų užpultas gatvėje nepažįstamo žmogaus.

1 iš 2 žmonių sutinka, kad nusikaltimai, motyvuoti neapykanta dėl žmogaus seksualinės orientacijos, turėtų sulaukti rimtesnės bausmės.

1/3 žmonių **nejaučia** empatijos LGBT poroms, fiziškai užpultoms gatvėje dėl to, kad laikėsi už rankų.

1000 žmonių apklausa (N=1000 Lietuva), atlikta **2018 m. rugpjūčio 2 – 23 d.**, vykdyta TNS LT, projekto „Call It Hate“ užsakymu

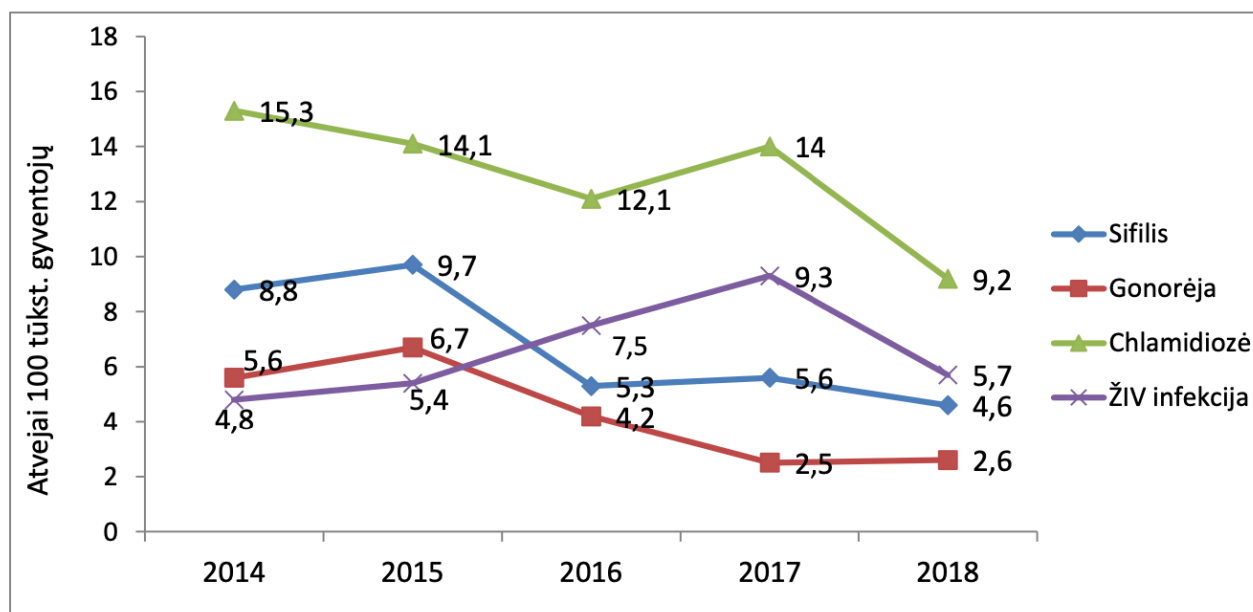
Projektas finansuojamas Europos Sąjungos Teisių, lygybės ir pilietybės programos lėšomis

8

- ❖ LGL organizacijos atliktas tyrimas rodo, kad Lietuva vis dar išlieka viena mažiausiai tolerantiškų šalių LGBT teisių atžvilgiu visoje ES. (8)
- ❖ Net ketvirtadalis lietuvių nesutinka, kad gėjai, lesbietės, biseksualūs ir translyčiai asmenys turėtų būti laisvi gyventi taip, kaip nori. (8)
- ❖ Daugiau nei pusė apklaustųjų teigia, kad nesijaustų patogiai, jei kaimynystėje gyventų LGBT asmenys. (8)

4.4 Žmogaus imunodeficito virusas (ŽIV) ir Lytiškai plintančios infekcijos (LPI)

1 grafikas. Sergamumas sifiliu, gonorėja, chlamidioze, ŽIV infekcija Lietuvoje, 2014–2018 m.

10

- Aukščiau pateikta diagrama rodo LPI ir ŽIV lygio pokyčius 2014–2018 m. Taip pat yra dar keletas aspektų, į kuriuos reikia atkreipti dėmesį nagrinėjant šiuos statistinius duomenis:
- Chlamidijos ir gonorėjos diagnozės Lietuvoje labiausiai paplitusios tarp jaunų žmonių (20–34 metų amžiaus). (10)
- Lietuvoje, palyginti su ES tendencijomis, labai padaugėjo heteroseksualių ŽIV atveju. (9)
- ŽIV plitimas narkotikų injekcijos būdu sudarė 40 proc. visų ŽIV plitimo atveju Lietuvoje, o tai daug daugiau nei ES vidurkis (9).
- **Dauguma apklaustų asmenų tvirtino, kad prezervatyvus naudoja retai arba niekada. (10)**

4.5 Paauglių nėštumas

- ❖ Pasak Lietuvos mokslininkų (11), pastebimas paauglių (15-19 amžiaus grupė) nėštumų ir gimdymų skaičius, lyginant su ES vidurkiu 2001 ir 2015 metais, sumažėjo nuo 16,6 (2001 metais) iki 10,8 (2015 metais) atvejų tūkstančiui gyventojų.
- ❖ Duomenys rodo, kad 2015 metais 17 iš 28 ES valstybių nepilnamečių nėštumų ir gimdymų rodiklis buvo mažesnis nei ES vidurkis, o virš ES vidurkio atsidūrė šios šalys:
 - ❖ Bulgarija (41,3)
 - ❖ Rumunija (36,6)
 - ❖ Slovakija (24,6)
 - ❖ Vengrija (23,1)
 - ❖ Latvija (18,1)
 - ❖ ir Lietuva (14,2).

**Tai reiškia kad, 2015 duomenimis, Lietuvoje 1 tūkst.
15-19 amžiaus moterų teko 14,2 kūdikio.**

Tuo tarpu ES šalyse su mažiausiais rodikliais skaičiai daugiau nei keturis kartus mažesni:

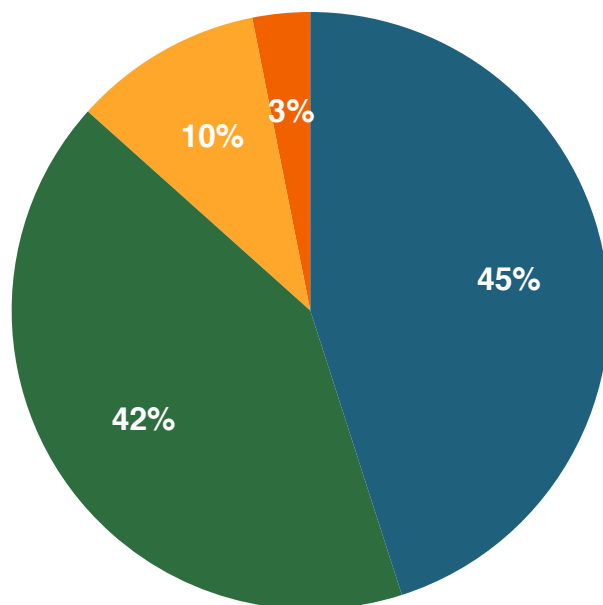
- ❖ Nyderlandai (3,2)
- ❖ Danija (3,4)
- ❖ Švedija (4,5)
- ❖ ir Kipras (4,9).

5. Moksleivių nuomonė apie lytiškumo ugdymo reikalingumą

Pasak Lietuvos moksleivių sąjungos tyrimo (2015 m.), kurio metu buvo apklausti 897 Lietuvos moksleiviai, didžiajai daliai moksleivių yra svarbu gauti informaciją lytiškumo klausimais. (15)

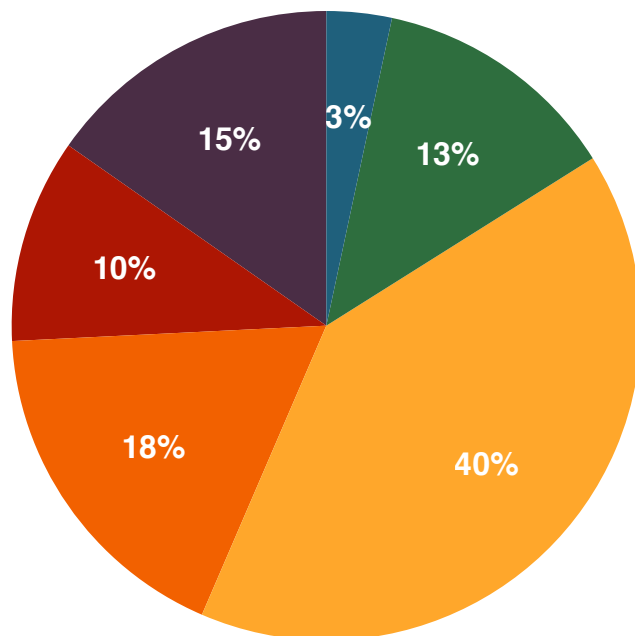
Atsakymai į klausimą, „Ar jums svarbu gauti informacijos lytiškumo klausimais?“, (15)

● Taip, labai svarbu ● Iš dalies svarbu ● Ne, nesvarbu
● Nežinau

Atsakymai į klausimą, „Kaip vertinate lytiškumo ugdymą savo mokykloje?“ (15)

● Labai gerai ● Gerai ● Pakankamai ● Blogai
● Labai blogai ● Neturiu nuomonės

6. Atviri jaunimo centrai ir erdvės

Atvirasis jaunimo centras (AJC)

Tai įstaiga ar jos padalinys, vykdamas atvirą darbą su jaunimu, teikiantis socialines, pedagogines ir psichologines paslaugas, kurio savininko ar dalininko teises ir pareigas įgyvendina savivaldybės, nevyriausybinės organizacijos, vietos ar religinės bendruomenės. (12)

Atviroji jaunimo erdvė (AJE)

Patalpa, skirta ir pritaikyta atvirajam darbui su jaunimu, galinti būti įstaigoje (kultūros, švietimo, sporto ar socialinėje), nekeičiant įstaigos juridinio statuso, ir pritaikoma atvirajam darbui su jaunimu, panaudojant jau esamą priemonių ir metodinę bazę. (12)

Kiek ir kur veikia AJC ir AJE

- ❖ Lietuvoje yra 40 atvirųjų jaunimo centrų ir 66 atvirosios jaunimo erdvės.
- ❖ Tik dviejose savivaldybėse nėra nei atvirųjų jaunimo centrų, nei atvirųjų jaunimo erdvių - Biržų rajone ir Kaišiadorių rajone.
- ❖ 2019 m. AJC / AJE dalyvavo 10 158 jaunuoliai (palyginti su 6.489 2016 m.). (13)

7. Išvados

Igyvendinti nuoseklia lytiškumo ugdymo programą Lietuvoje iki šiol buvo labai sudėtinga. Dėl didelės bažnyčios įtakos šiam sprendimų priėmimo procesui, mokytojų rengimo stokos ir bendro konservatyvaus politikų, mokyklų direktorių, mokytojų, mokyklos personalo ir tėvų požiūrio, seksualinio ugdymo programavimas Lietuvoje yra ribotas ir nenuoseklus. Nors šiuo metu egzistuoja Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos patvirtinta oficiali programa, mokytojai ir mokyklų bendruomenės vis dar gali skirtingai nagrinėti temas, jas interpretuoti, taip pat skleisti netikslia informaciją arba prisidėti prie žalingų komentarų, įskaitant anti-LGBT pareiškimus.

Visapusiškas lytiškumo ugdymas reikalingas ne tik siekiant sumažinti paauglių nėštumą, lytiškai plintančias infekcijas ir ŽIV, bet ir mokyti jaunimą sutikimo, pagarbos, kūno autonomijos. Tai turėtų skatinti saugią aplinką LGBT jaunimui ir būti grindžiama žmogaus teisių vertybėmis, kurios apima lyčių lygybę ir smurto prevenciją. Šiuo projektu siekiama sutelkti žinias ir dabartines galimybes, su tikslu tobulinti lytiškumo ugdymą Lietuvoje, tuo pačiu užpildant egzistuojančias būtinas spragas.

Šis projektas vykdomas Jaunimo reikalų departamente ir bendradarbiaujant su Atviro jaunimo centrais ir erdvėmis, siekiant geriau paruošti jaunimo darbuotojus lytiškumo ugdymo klausimais.

8. Šaltiniai

1. UNESCO, UNAIDS, UNICEF, UNWomen, WHO, 2018. "International technical guidance on sexuality education: An evidence-informed approach."
2. 2020. https://www.who.int/topics/sexual_health/en/
3. UNESCO, 2015. "Emerging evidence, lessons and practice in comprehensive sexuality education: a global review."
4. UNFPA, 2010. "Comprehensive sexuality education: advancing human rights, gender equality and improved sexual and reproductive health."
5. European Institute for Gender Equality, 2020. <https://eige.europa.eu>
6. European Union agency for fundamental rights (FRA), 2014. "Violence against women: an EU wide survey, main results."
7. European Union agency for fundamental rights (FRA), 2014. "European Union Lesbian, gay, bisexual and transgender survey main results."
8. Nacionalinė lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių (LGBT) asmenų teisių gynimo asociacija (LGL), 2020. "2019 metų veiklos ataskaita."
9. European centre for disease prevention and control, WHO, 2019. "HIV/AIDS surveillance in Europe."
10. Užkrečiamųjų ligų ir AIDS centras, LR Sveikatos apsaugos ministerija, 2019. "Užsikrėtusių lytiškai plintančiomis infekcijomis ir žmogaus imunodeficito virusu epidemiologinės situacijos apžvalga Lietuvoje 2018 metai."
11. Tretjakova, V., Pociūtė-Sereikienė, G., Ubarevičienė, R., 2018. "Paauglių kūdikių gimstamumo tendencijos: Europos sąjungos kontekstas ir regioninė diferenciacija Lietuvoje."
12. Jaunimo reikalų departamentas, 2020. <https://www.jrd.lt>
13. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas dėl nacionalinės jaunimo politikos 2020 metų veiksmų plano patvirtinimo, 2020.
14. Nacionalinė LGBT Teisių organizacija, Choice, 2020. "Nacionalinė ataskaita: Lietuva."
15. Lietuvos moksleivių sąjungos tyrimas, 2015. "Lytiškumo ugdymas mokyklose. Mokiniių poreikiai."
16. LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymas Dėl sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei šeimai bendrosios programos patvirtinimo, 2016.